

ЕСПЕРАНТО-РУХ ЯК СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНИЙ ФЕНОМЕН: ОСОБЛИВОСТІ ДЖЕРЕЛЬНОЇ БАЗИ ДОСЛІДЖЕННЯ

ESPERANTO-MOVE AS A SOCIAL-PEDAGOGICAL PHENOMEN: PECULIARITIES OF THE SOURCE RESEARCH BASE

У статті виокремлено особливості джерельної бази історико-педагогічного дослідження есперанто-руху як соціально-педагогічного феномена.

Есперанто-рух – це соціально-педагогічна система, основними елементами якої є люди – носії мови та її прихильники, добровільно об'єднані в організації, асоціації, союзи, клуби або інші види формувань, співтовариств для досягнення певної мети, створення та популяризації духовної і матеріальної культурної єдності, норм, цінностей, критеріїв.

Автором з'ясовано, що до сьогодні джерельна база наукової проблеми не одержала належного обґрунтування. Важливими джерелами дослідження розвитку есперанто-руху в Україні в кінці XIX – середині 30-х років XX століття стали такі: документальні джерела (опубліковані – нормативні документи, рішення, постанови, матеріали конференцій, конгресів, з'їздів, нарад; неопубліковані – матеріали і документи різних архівів); масові джерела – статистичні матеріали, довідники, періодична преса, педагогічні часописи тощо; навчально-методичні джерела – підручники, посібники, хрестоматії тощо; додаткові джерела – особового походження (мемуари, спогади, щоденники, автобіографії, листування тощо); оповідні (художньо-документальні праці); немасові (тексти промов державних і громадських діячів, педагогів, доповіді, некрологи видатним есперантистам тощо); електронні (видання, освітні веб-портали, матеріали освітянських форумів тощо).

З'ясовано, що важливе значення для розвитку історії педагогічної науки в умовах розширення її предметного поля набуває розроблення нових підходів до здійснення досліджень з історії вітчизняної та зарубіжної освіти, насамперед методологічних інструментів педагогічного джерелознавства.

Ключові слова: есперанто, есперанто-рух, соціально-педагогічний феномен, джерельна база дослідження, джерелознавство.

In the article the features of the source base of the historical and pedagogical study of the Esperanto movement as a social-pedagogical phenomenon are singled out.

Esperanto-movement is a social-pedagogical system, the main elements of which are people – speakers of language and its supporters, voluntarily incorporated in organizations, associations, unions, clubs or other types of formations, communities for the achievement of a certain purpose, creation and promotion of spiritual and material cultural unity, norms, values, criteria.

The author finds that to date the source of the scientific problem has not been properly substantiated. Important sources of research on the development of the Esperanto movement in Ukraine at the end of the nineteenth and mid-1930's were the following: documentary sources (published – normative documents, decisions, rulings, materials of conferences, congresses, congresses, meetings, unpublished materials and documents of various archives); mass sources – statistical materials, reference books, periodicals, pedagogical journals, etc.; educational-methodical sources – textbooks, manuals, textbooks, etc.; additional sources – personal origins (memoirs, memoirs, diaries, autobiography, correspondence, etc.); narrative (artistic and documentary works); Namasov (texts of speeches of state and public figures, teachers, reports, obituaries to prominent Esperantists, etc.); electronic (publications, educational web-portals, materials for educational forums, etc.).

Important for the development of the history of pedagogical science in the context of expanding its subject field is developing new approaches to research on the history of domestic and foreign education, first of all – methodological tools of pedagogical source study.

Key words: esperanto, esperanto movement, socio-pedagogical phenomenon, source base of research, source study.

УДК 37(477)“1850/1930”:811.9=922(043.3)
DOI <https://doi.org/10.32843/2663-6085-2019-14-2-9>

Клименко Ю.А.,

докт. пед. наук, доцент кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи
Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини

Постановка проблеми у загальному вигляді.

Потужним чинником суспільної інтеграції, що набуває інтенсивності в останні десятиліття, є соціально-економічні фактори та усвідомлення людством глобальних проблем, вирішення яких вимагає об'єднання зусиль усіх країн у контексті освітньої політики, спрямованої на діалог культур, оскільки освіта є основою інтелектуального, духовного, фізичного і культурного розвитку особистості, її успішної соціалізації, економічного добробуту, запорукою розвитку суспільства, об'єднаного спільними цінностями і культурою (Закон України «Про освіту», 2017).

Проте розвиток міжнародної співпраці стримують різні чинники, серед яких – обмежена можливість і ефективність міжкультурних контактів

через мовний бар'єр. У зв'язку з цим актуальною проблемою стає вивчення соціально-педагогічних можливостей та соціально-комунікативного потенціалу міжнародних мов, які можуть стати засобом міжнаціонального й одночасно наднаціонального спілкування, забезпечити діалогічний і демократичний зв'язок представників найрізноманітніших культур.

Такі можливості має есперанто – найбільш поширена планова міжнародна мова, яка не претендує замінити собою етнічні мови, а прагне стати допоміжним засобом спілкування різномовних людей. Есперанто (есп. esperanto – той, хто сподівається) – міжнародна мова, створена польським лікарем-окулістом, лінгвістом і поліглотом, автором праць з інтерлінгвістики, активним громад-

ським діячем Людовиком Лазарем Заменгофом у 1887 р. на основі найпоширеніших європейських мов та інтернаціональної лексики. Есперанто має на меті створення безпосередніх та однакових можливостей для кожної людини в міжнародних стосунках.

Вітчизняний есперанто-рух має історичний досвід існування, він не є абсолютно новим явищем українського соціуму, його сучасний розвиток ґрунтується на історичних, історико-педагогічних уроках минулого. Своєю багаторічною історією есперанто (і як мова, і як рух її прихильників) підтвердила право претендувати на роль універсального засобу міжкультурного діалогу і людського взаєморозуміння в загальносвітовому масштабі на основі толерантності – як єдності в повазі, сприйнятті й розумінні різних культур світу, форм самовираження і самоствердження людської особистості.

На тлі світового есперанто-руху відбувався розвиток цього соціально-культурного та соціально-педагогічного феномена в Україні. Есперанто-рух пройшов кілька етапів, що суттєво відрізнялися соціально-педагогічними засадами на рівні організаційного, комунікативного і змістового складників, різноманіттю організаційних форм діяльності есперантістів, різноспрямованістю есперанто-осередків. У цей період есперантизм був популярним громадським рухом, що користувався підтримкою влади і громадськості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Серед праць сучасних дослідників з історії есперанто-руху, починаючи з 90-х років ХХ століття, в історіографічному аспекті на особливу увагу заслуговують роботи Д. Власова, Ю. Дмитрієвської-Нільсон, М. Гудскова, О. Крамара, О. Краснікова, Е. Скирти та ін. Загалом, у працях вітчизняних та зарубіжних учених у галузі філософії, соціології, культурології, теорії комунікацій відображено різні аспекти есперанто-руху як соціально-культурного та інтерлінгвістичного явища.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Дослідники порушували в основному лінгвістичні, історичні, соціально-культурні проблеми есперанто-руху і не розглядали історико-педагогічну та соціально-педагогічну суть цього феномена. Однак окремого вивчення потребує джерелознавчий аспект досліджуваної проблеми.

Мета статті – виокремити особливості джерельної бази історико-педагогічного дослідження есперанто-руху як соціально-педагогічного феномена.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Есперанто-рух – це соціально-педагогічна система, основними елементами якої є люди – носії мови та її прихильники, добровільно об'єднані в організації, асоціації, союзи, клуби або інші види

формувань, співтовариств для досягнення певної мети, створення та популяризації духовної і матеріальної культурної єдності, норм, цінностей, критеріїв [10].

Важливим етапом історико-педагогічного дослідження є аналіз його джерельної бази. Зупинимось на характеристиці тих джерел, які, на нашу думку, найбільш цінні для вивчення проблеми соціально-педагогічних засад розвитку есперанто-руху в Україні.

Документальні джерела – матеріали міністерств, відомств та органів виконавчої влади (накази і циркуляри), законодавчі та підзаконні акти, прийняті або затверджені урядом (укази, закони, цензурні статuti тощо), нормативні документи (рішення, постанови), матеріали конференцій, з'їздів, нарад тощо. Серед документальних джерел виокремлюємо 2 групи – опубліковані та неопубліковані.

До групи опублікованих документальних джерел відносимо:

- нормативні документи (рішення, постанови тощо): «Ликвидировать прорывы. По боевому перестроить работу СЭСР. Резолюция Пленума ЦК СЭСР от 24/IX – 1933 г.» (1933) [11] та ін.;

- матеріали конференцій, конгресів, з'їздів, нарад тощо: Л. Денисюк «Перед VIII Міжнародним конгресом есперантистів у Кракові» (1912) [5] та ін.

Неопубліковані документальні джерела – це матеріали і документи фондів різних архівів, які використано під час дослідження: Центрального державного історичного архіву України в м. Києві (фонди №№ 268, 274, 275, 281, 283, 313, 320, 385, 442, 443, 705, 1235, 1335) – матеріали про стан розвитку есперанто-руху, діяльність есперантовариств, переслідування есперантистів тощо; Центрального державного архіву вищих органів влади України (фонд № 1, 2, 166), які містять інформацію у вигляді матеріалів міжнародних конференцій, витягів із протоколів, листування між радянськими та міжнародними громадськими організаціями тощо; Центрального державного архіву громадських об'єднань України (фонди №№ 1, 7), які зберігають інформацію про специфіку взаємодії українських об'єднань, громадських інститутів із міжнародними центрами та окремими зарубіжними організаціями.

Окрему групу становлять *масові джерела* – статистичні матеріали, довідники, періодична преса, педагогічні часописи тощо, що є одними з найбільш значущих джерел для нашого дослідження.

Педагогічні журнали є невід'ємною частиною історико-педагогічної науки, її історії та розвитку. Вони подають багатющі матеріали з історії школи й освіти нашої країни. Провідні педагогічні журнали, створені суспільно-педагогічною думкою минулого часу, стали провідниками багатьох прогресивних

начал у справі виховання й освіти підростаючого покоління.

В імперський період – з 1905 р. до Лютневої революції – російські есперантисти випускали близько 40 журналів, газет, бюлетенів, альманахів і листків. Це становило менше 10% від загальної кількості періодичних видань есперанто-руху, заснованих у світі до середини 1910-х років, яких, за підрахунками видавця «La Ondo de Esperanto» («Хвиля есперанто») О. Сахарова, було понад 400 [2, с. 97].

У 1905 р. – році зародження есперантської преси в Росії, коли в Санкт-Петербурзі почали виходити журнали «Esperanto» («Есперанто») і «Ruslanda Esperantisto» («Есперантист Росії»), – у різних країнах Європи, Африки, Північної та Південної Америки видавалося 23 друковані органи міжнародною мовою (на той час близько 15 вже припинили існування). Отже, з 1905 р. до 1917 р. російська періодика в загальній кількості есперантських видань становила відносно невеликий відсоток. Причиною тому була слабка розвиненість есперанто-руху в Росії через обмеження владою пропаганди проекту Л. Заменгофа до 1904 р. [2, с. 97].

Усі журнали, газети, бюлетені, альманахи і листки, що випускалися в Російській імперії прихильниками міжнародної мови, дослідник Д. Власов об'єднав у два типи. До першого типу, «есперантського», належали органи, які обслуговували в регіоні свого поширення всіх есперантистів незалежно від їхніх соціальних характеристик, а також пропагували проект Л. Заменгофа. Це не менше 25 видань, різних за тиражем, періодичністю та способом відтворення. Тому в одному ряду виявили, наприклад, і неперіодичний, рукописний, що випускався в одному екземплярі, «ходив по колу», журнал «Rondiranto» («Той, хто біжить») Мелітопольської групи активістів, і щомісячник В. Бітнера «Espero» («Надія») з багатотисячним тиражем і високою якістю друку і паперу [2, с. 107].

Есперантськими довідниками була більш однорідна преса – журнал «Ĉenero Esperantista» («Есперанто-джерела») Є. Радван-Рипінського, «Библиотечная летучка» і чотири альманахи Г. Давидова. Всі вони були продуктом діяльності переважно редактора, який черпав інформацію з інших видань, не мали чіткої періодичності, а головне, розповідаючи про есперантизм, зверталися не стільки до думок сучасників, скільки до його дослідників і майбутніх поколінь есперантистів [2, с. 108].

До типологічної групи спеціалізованої есперантської преси можна віднести друковані органи міжнародною мовою, більшість із яких орієнтувалася на конкретні групи аудиторії. Їхньою головною рисою, відмінною від періодики «есперантського» і «довідкового» типів, було те, що про-

блеми есперантизму в них майже не були відображені [2, с. 108].

Позитивним аспектом такої типології есперанто-журналістики є поділ усіх її періодичних видань на три чітко окреслені групи. Негативною ж є те, що вона враховувала не всі ознаки, які під час вивчення журналістики зазвичай беруть до уваги, а тільки кілька основних – типоформувальних. Наприклад, під час виокремлення есперантського типу були враховані тільки мовна особливість, цільова спрямованість і система розділів і рубрик, тоді як періодичність, спосіб відтворення і ряд інших факторів не були взяті до уваги. Причинами такої вибірковості стали різномірність і нечисленність друкованих та рукописних органів есперантистів, що не дозволяють урахувати всі типологічні характеристики [2, с. 108].

Важливе значення для нашого дослідження має періодика 20-х – середини 30-х років ХХ століття, яка у багатьох випадках, через прогалини у фондах архівосховищ, є єдиним джерелом інформації для відтворення картини міжнародної діяльності окремих громадських об'єднань. Зокрема, це друковані видання есперантських об'єднань, присвячені питанням міжнародної мови, її теорії, поширення та практичного застосування, серед яких: «Международный язык», «Журнал «На путях к международному языку», «Эсперанто на дому» та ін.

З-поміж сучасних періодичних видань – вітчизняні («Helianto» («Соняшник»), «Ukraina Stelo» («ЗоряУкраїни»), «BabilaTuro» («БалакучаБашта»), «Literatura Foiro» («Літературна виставка») та ін.) і зарубіжні («Esperantologio / Esperanto Studies» («Есперантологія / Дослідження есперанто»), «Language Problems and Language Planning» («Мовні проблеми і мовне планування»), «Informilo por interlingvistoj» («Інформаційний бюлетень для інтерлінгвістів») і «Interlinguistische Informationen» («Інтерлінгвістична інформація») та ін.). Поряд з актуальними питаннями теорії і практики міжнародної мови на сторінках цих журналів, газет, часописів, бюлетенів висвітлювали питання історії розвитку есперанто-руху. На нашу думку, аналіз статей зазначеної проблематики може стати предметом окремого наукового історико-бібліографічного дослідження.

Ще однією важливою групою джерел нашого дослідження є *навчально-методичні джерела* – підручники, посібники, словники, хрестоматії, книги для читання, дидактичні матеріали, література з теорії підручника тощо.

Як свідчить аналіз джерел, упродовж досліджуваного періоду кінця ХІХ – середини 30-х років ХХ століття разом із розвитком міжнародної мови та есперанто-руху значно розвинувся процес підручникотворення. Свідченням цього є підручники та посібники з есперанто, есперанто-словники,

серед яких: Л. Заменгоф «Полный словарь международного языка «Эсперанто». Часть эсперанто-русская» (1912) [9], Я. Волевич «Міжнародна мова есперанто. Практичний підручник» (1931) [3] та ін.

У період поза хронологічними межами дослідження вийшло багато підручників, посібників з есперанто, методичних розробок, есперанто-словників та інших навчальних і навчально-методичних видань: В. Горбачук «Юридичний словник українсько-есперанто-російсько-англійський» (1994) [4]; В. Пацюрко, Є. Ковтонюк «Есперантсько-український словник» (2010) [12] та ін. Окрему групу навчальних видань становлять сучасні перевидання підручників та посібників, серед яких: Л. Заменгоф «Эсперанто. Международный язык» (1992) [7]; «Fundamento de la internacia lingvo Esperanto» («Основи міжнародної мови есперанто», 2011) [8] та ін.

Не менш важливими для нашого дослідження стали інші джерела дослідження, які називаємо *додатковими*, а саме: джерела особового походження (мемуари, спогади, щоденники, автобіографії, листування тощо); оповідні джерела (художньо-документальні праці); немасові (тексти промов державних і громадських діячів, педагогів, доповіді, некрологи, присвячені видатним есперантистам, тощо); електронні (електронні видання; освітні веб-портали; матеріали освітянських форумів тощо).

Серед додаткових джерел особливої уваги заслуговують електронні видання, освітні веб-портали, матеріали освітянських форумів тощо. Есперанто присутня у веб-оглядах як мова, яку можна обрати для перегляду сайтів за замовчуванням. Найбільша інтернаціональна портал-спільнота з вивчення есперанто Lernu має український розділ та україномовний форум [6].

Чимало сайтів мовою есперанто мають найвищу та високу відвідуваність, згідно з рейтингом Alexa, зокрема: Google – перший і поки що унікальний глобальний пошукувач різних запитів виключно серед есперантомовних текстів; Ipernity – платформа блогів та спільнот, універсальний мультимедіа хостинг; China.org.cn – офіційний державний портал Китаю; інші (найповніший перелік сайтів мовою есперанто, що укладається вручну, представлений у локалізації dmoz [1]).

Висновки. Отже, до сьогодні джерельна база наукової проблеми не одержала належного обґрунтування. Важливими джерелами дослідження розвитку есперанто-руху в Україні стали такі: *документальні джерела* (опубліковані – нормативні документи, рішення, постанови, матеріали конференцій, конгресів, з'їздів, нарад; неопубліковані – матеріали і документи різних архівів);

масові джерела – статистичні матеріали, довідники, періодична преса, педагогічні часописи тощо; *навчально-методичні джерела* – підручники, посібники, хрестоматії тощо; *додаткові джерела* – особового походження (мемуари, спогади, щоденники, автобіографії, листування тощо); оповідні (художньо-документальні праці); немасові (тексти промов державних і громадських діячів, педагогів, доповіді, некрологи видатним есперантистам тощо); електронні (видання, освітні веб-портали, матеріали освітянських форумів тощо).

Важливе значення для розвитку історії педагогічної науки в умовах розширення її предметного поля набуває розроблення нових підходів до здійснення досліджень з історії вітчизняної та зарубіжної освіти, методологічних інструментів педагогічного джерелознавства. Означені питання є предметом подальших науково-педагогічних досліджень.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Esperantigo de DMOZ-Open Directory Project – Esperanto – Panorama. URL: <http://www.esperanto-panorama.net/dmoz>
2. Власов Д.В. История применения эсперанто в России: печать, радиовещание, переписка, самиздат. Москва : Импэто, 2014. 408 с.
3. Волевич Я.В. Міжнародна мова есперанто: практичний підручник. 5-те вид. випр. та доповн. Харків : Радянська школа, 1931. 153 с.
4. Горбачук В. Юридичний словник українсько-есперанто-російсько-англійський. Слов'янськ : Академічний центр управління, підприємництва, права, 1994. 236 с.
5. Денисюк Л. Перед VIII Міжнародним конгресом есперантистів в Кракові. Львів : Друкарня наукового товариства ім. Шевченка, 1912. 14 с.
6. Есперанто. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%95%D1%81%D0%BF%D0%B5%D1%80%D0%B0%D0%BD%D1%82%D0%BE>
7. Заменгоф Л. Международный язык эсперанто: Его настоящее, прошедшее и будущее ; П. Андреев (рецензия). 1913. № 10. С. 166–167.
8. Заменгоф Л.Л. Основы международного языка эсперанто. Fundamento de la internacia lingvo Esperanto. Москва : Импэто, 2011. 107 с.
9. Заменгоф Л.Л. Полный словарь международного языка «Эсперанто». Часть эсперанто-русская. 2-е изд. Москва : Эсперанто, 1912. 151 с.
10. Клименко Ю.А. Развитие эсперанто-руху в Україні (кінець XIX – середина 30-х років XX століття) : монографія. Умань : Видавець «Сочинський М.М.», 2017. 457 с.
11. Ликвидировать прорывы. По боевому переустройству работы СЭСР. Резолюция Пленума ЦК СЭСР от 24/IX 1933 г. Москва : ЦК СЭСР, 1933. 15 с.
12. Пацюрко В., Ковтонюк Є. Есперантсько-український словник : в 2 т. Київ : Видавець Карпенко В.М., 2010. Т. 1. 496 с.